

działalności „Strzechy” i miała wyraźny charakter rocznicowy. Najcenniejszymi materiałami zdają się być dobre opracowania faktograficzne. Szkoda, że nagromadzenie dużej ilości referatów i komunikatów w ciągu jednego dnia spowodowało, że zabrakło czasu na dyskusję, która prawdopodobnie rozszerzyłaby zakres poruszanych tematów.

Organizatorzy zapowiedzieli, że materiały z sesji zostaną opublikowane.

Małgorzata Hajdenrajch

SPRAWOZDANIE Z KONFERENCJI NAUKOWEJ
„PROBLEMY ROZMIESZCZENIA LUDNOŚCI POCHODZENIA POLSKIEGO
WE FRANCJI”

Łódź 18-20 października 1985 r.

Cenną inicjatywę na polu badań nad polską emigracją przejawiał zespół specjalistów Instytutu Geografii Ekonomicznej i Organizacji Przestrzeni Uniwersytetu Łódzkiego pod kierownictwem prof. dra Ludwika Straszewicza. Zaplanowana rok temu tematyka kolokwium naukowego objęła wszechstronne studia nad przestrzennym rozmieszczeniem Polonii we Francji dzięki zgłoszeniom siedmiu referentów z różnych ośrodków badań polonijnych w Polsce, czterech specjalistów z dziedziny historii, socjologii, statystyki społecznej i geografii z terenu Francji oraz trzech referentów z ośrodka organizującego konferencję. Dziewięć ze zgłoszonych referatów zostało opublikowanych przed spotkaniem w książce pt.: *Problemy rozmieszczenia ludności pochodzenia polskiego we Francji* (tytuł podano również w języku francuskim). *Materiały z konferencji naukowej*. (Komitet redakcyjny: Ludwik Straszewicz, Tadeusz Marszał, Bożena Pasikowska, Łódź 1985). Dwa referaty przywieźli goście francuscy konferencji (Janine Ponty oraz Hubert de Mauroy), jako oddzielne, powielone dla uczestników konferencji, odbitki.

Celem spotkania uczestników było przedyskutowanie metod badawczych i wszystkich problemów wynikających z przestrzennego rozmieszczenia ludności polskiego pochodzenia we Francji. Grupa ta ukształtowała się w 20-leciu międzywojennym jako największa w Europie, blisko zaś półmilionowa rzesza emigrantów koncentrowała się głównie w dwóch departamentach północnej Francji (Nord i Pas de Calais — ok. 40%), w północno-wschodniej Francji (ok. 15%), w okręgu paryskim (12%). Kilka niewielkich skupisk znajdowało się na południu, zaś około 1/5 część ogółu Polaków była rozproszona. Taki układ zachował się do dnia dzisiejszego i wyniki tych badań, zwłaszcza porównawcze, spotkały się z żywym odzwiekaniem uczestników sesji. W pracach typu analitycznego i syntetyzującego dotyczących dziejów Polonii w aspekcie demograficzno-statystycznym poddano krytyce źródła statystyczne, które ze względu na swą ograniczoność, nie zawsze są w pełni przydatne do badań nad Polonią.

Prof. Jean Wiśniewski (jeden z redaktorów pisma „Hommes et Migrations” w Paryżu) w referacie pt. *L'Evolution de la communauté polonaise en France au cours du XXe siècle* — wykorzystując dane oficjalne (ministerstw oraz ze spisów publicznych) — rozpatrzył problem uchwycenia liczby osób polskiego pochodzenia we Francji w przypadku naturalizacji, a szczególnie zmiany nazwiska w drugim i trzecim pokoleniu emigrantów (do którego sam, nie znając języka polskiego ale

nie zrywając więzów ze swym pochodzeniem, zalicza się). W dwunastu tabelach J. Wasiłowski przedstawił liczebność, rozmieszczenie w poszczególnych departamentach, strukturę wieku, płci oraz społeczno-zawodową Polonii we Francji po drugiej wojnie światowej. Ciekawe są wyniki. W latach 1946-1982 dane oficjalne zanotowały zmniejszenie się ludności polskiego pochodzenia z 423 tys. do 73 tys. osób. Na zjawisko to wpływ miała nie tylko reemigracja, czy mały dopływ Polaków, lecz także niedoskonałość statystyk, które nie objęły osób z obywatelstwem francuskim (na przykład kobiety pochodzenia polskiego, które wyszły za mąż za Francuzów) i innych naturalizowanych. W rezultacie — według referenta — we Francji jest blisko milionowa grupa Francuzów polskiego pochodzenia.

W dyskusji na te tematy (prof. dr L. Straszewski, doc. dr W. Kudła, J. Gruszyński i inni) wzięła również udział dr Janine Ponty (*Université Paris Nord*), specjalistka od dziejów Polonii Francuskiej w okresie 20-lecia międzywojennego. Wskazała mianowicie na konieczność szczegółowych badań dawniejszej Polonii prowadzonych współcześnie także przez Nią i Jej studentów w miastach przemysłowych północnej Francji. Zaznajomiła nas również z próbą jednego z członków polskiej grupy polonijnej, Robakowskiego, odnalezienia za pomocą najnowszego elektronicznego aparatu telefonicznego innych ludzi o tym samym nazwisku. Zgłosiło się 19 osób, w tym 6 z departamentów Nord i Pas de Calais. Przedstawiony referat J. Ponty był wzorcową próbą analitycznych badań nad rozmieszczeniem ludności polskiego pochodzenia w kilku miastach przemysłowych tego regionu przed i po drugiej wojnie światowej. Tytuł referatu brzmiał: *Les Polonais dans l'espace urbain des cites industrielles et minières française pendent l'entre deux guerres: étude de cas.*

Ciekawe dane statystyczne przedstawił dr Hubert de Mauroy (*Institut National de la Statistique et des Etudes Economiques de Lyon*). Objęły one, obok wielu tabel, omówienie specjalnego systemu statystycznego dla osób przybywających i mieszkających we Francji, w tym Polonii. Referent zestawił w wielu tabelach dane dotyczące przekroju demograficzno-społecznego ludności pochodzenia polskiego w regionie Rhône-Alpes na tle innych grup narodowościowych i społeczności francuskiej w latach 1921-1982. Bardziej szczegółowe dane dotyczyły lat sześćdziesiątych do osiemdziesiątych (odpowiednio około 6200 i 3200 osób) i obejmowały analizę tej grupy pod względem płci, wieku, zawodu itd. Wiele uwagi poświęcił referent innemu problemowi sesji, a mianowicie mankamentom źródeł oficjalnych służących przedstawieniu całości grupy polonijnej we Francji.

Prof. dr L. Straszewicz omówił: *Problem określenia wielkości i rozmieszczenia społeczności polskiej w regionie Lyonu od 1831 r. do dnia dzisiejszego.* Referent oszacował dane dotyczące Polonii na 8 tys. osób, co powiększa liczebność tej grupy 8-krotnie w porównaniu z oficjalnymi danymi francuskimi. W skali zaś całej Republiki liczba etnicznych Polaków przewyższa 10-krotnie liczbę Polaków wykazywanych urzędowo.

Podobne wyniki zaprezentował dr Tadeusz Marszał, również z Instytutu Geografii Ekonomicznej i Organizacji Przestrzeni Uniwersytetu Łódzkiego w referacie pt. *Rozmieszczenie i struktura społeczno-demograficzna ludności pochodzenia polskiego w regionie St.-Etienne (dpt Loire), głównie w okresie międzywojennym.* Ludność pochodzenia polskiego stanowiła tam około 7 tys. osób (1/4 ogółu cudzoziemców). Autor zanalizował jej różnorodną strukturę i porównał te dane do roku 1975 (9 tys. osób).

Z kolei dwaj mówcy zajęli się problemami emigracji do Francji z ziem polskich. Referat mgra Jarosława Fischbacha (z Instytutu organizującego sesję) dotyczył *Pochodzenia terytorialnego polskich emigrantów wyjeżdżających do Fran-*

cji, zaś doc. dra Jana Łobody z Instytutu Geografii Uniwersytetu Wrocławskiego *Emigracji do Francji w świetle bilansu migracji zewnętrznych Polski po II wojnie światowej*. W pierwszym referacie J. Fischbach przedstawił zarówno w tabeli, jak i na mapach, iż największa liczba Polaków wyjeżdżających do Francji w dwudziestolecie międzywojennym pochodziła z województw łódzkiego i lwowskiego, a w następnej kolejności z poznańskiego, warszawskiego i kieleckiego. W latach 1966-70 natomiast przodowały: olsztyńskie, opolskie i katowickie, a następnie warszawskie, rzeszowskie i wrocławskie.

J. Łoboda, w oparciu o wiele materiałów z oficjalnych statystyk polskich oraz Organizacji Narodów Zjednoczonych przedstawił analizę liczebności oraz czynników powodujących emigrację do Francji na tle migracji z ziem polskich po II wojnie światowej. Od 1944 do 1983 r. saldo emigracji z Polski było ujemne: emigracja 5 mln, imigracja 4,1 mln (w latach 1951-1983 emigracja 1230,8 tys. osób, saldo — 587,2 tys.). Liczba wyjeżdżających z miast powiększała się coraz bardziej. Liczba zaś emigrantów do Francji rosła od lat pięćdziesiątych (1% ogółu wyjeżdżających). W latach sześćdziesiątych stanowili oni 4%, a w latach siedemdziesiątych 5% ogółu emigrantów. Liczbę osób polskiego pochodzenia we Francji J. Łoboda szacuje, podobnie jak L. Straszewicz, na około 900 tys. osób.

Referaty wywołały ożywioną dyskusję wśród uczestników konferencji. Prof. dr K. Jagielski, doc. dr W. Kudła, doc. dr J. Gruszyński i inni wypowiadali się również na temat liczebności grupy polskiego pochodzenia we Francji, jej charakterystyki przestrzenno-społecznej i różnic zachodzących pomiędzy oficjalnymi danymi statystycznymi Polski i Francji.

Ta cenna metodologicznie dyskusja poszerzyła się znacznie po referacie doc. dr Jana Gruszyńskiego (*Université Paris VIIIe*). Omówił on społeczność polonijną w okręgu paryskim. Referent przedstawił również dzieje kontaktów polsko-francuskich i polską emigrację, sięgając do czasów Władysława Białego, oraz aktywność poszczególnych jednostek w społeczeństwie francuskim. J. Gruszyński przeprowadza obecnie badania ankietowe pośród osób polskiego pochodzenia w basenie podparyskim. Ten sposób badań, jak można się było zorientować, pozwala uchwycić wszystkie związki z polskością osób naturalizowanych, ich cechy charakterystyczne oraz drogi ich kariery. Referat ten, a szczególnie podana liczba osób polskiego pochodzenia we Francji w chwili obecnej (3 mln osób), wzbudziły szeroką dyskusję. Pomijając szacunki uchodźców politycznych (10 tys. w latach siedemdziesiątych i 7 tys. ostatnio) wszyscy stwierdzili, że referent przyjmuje liczbę zbyt wysoką. Większość dyskutantów opowiadała się za liczbą proponowaną przez L. Straszewicza, J. Wiśniewskiego i J. Łobodę (około 1 milion osób).

Problemem *Migracji polskich emigrantów we Francji po drugiej wojnie światowej* na podstawie 150 kwestionariuszy — wywiadów z lat 1977-1983, zajął się w swym nie drukowanym referacie prof. dr Walerian Sobisiak (Uniwersytet Poznański). Polscy emigranci z północy, ale także i ze środkowej Francji przenieśli się głównie w kierunku południowym na roboty budowlane i rolne celem uzyskania lepszych zarobków.

Dr Kazimierz Maciej Zaba (Uniwersytet Jagielloński) w swym referacie omówił *Wpływ polityki imigracyjnej Francji na rozmieszczenie Polonii francuskiej*. Autor zajął się tą problematyką w sposób wszechstronny, tu przytoczę jedynie dane dotyczące okresu najnowszego. W latach 1944-1955 miała miejsce ścisła kontrola natężenia i charakteru imigracji; w latach 1956-1973, w okresie rozwoju ekonomiki francuskiej, sprawy imigracji traktowane były liberalnie i od 1974 r., w dobie kryzysu, ma miejsce ograniczanie przyjazdów do Francji oraz restrykcje. Jeśli wziąć pod uwagę współczesne (z lat 1973-1975) rozmieszczenie Polonii we

Francji (departament Nord i Pas de Calais ok. 34%, Moselle — 5% itd.), jest ono kopią tegoż z sprzed drugiej wojny światowej, co jest znane we współczesnej literaturze amerykańskiej i skandynawskiej jako „efekt trzonu” albo „teoria pnia”.

Ks. dr Roman Dzwonkowski (Katolicki Uniwersytet Lubelski) przedstawił referat pt. *Organizacja i struktura polskiej opieki religijnej we Francji a rozmieszczenie Polonii francuskiej*. W latach dwudziestych było 5 dekanatów i 30 parafii, w latach trzydziestych tyleż dekanatów i 47 placówek (najwięcej ich było w dużych skupiskach Polonii). Dla około 100 tys. osób rozproszonych we Francji w latach trzydziestych było 11 placówek duszpasterstwa objazdowego. Po drugiej wojnie światowej, co jest zjawiskiem wartym zanalizowania, liczba parafii wzrosła w stosunku do stanu poprzedniego (5 dekanatów i 66 parafii).

Doc. dr Maria Barbara Topolska (Zakład Badań nad Polonią Zagraniczną PAN w Poznaniu) omówiła *Rozmieszczenie ośrodków prasy polonijnej wydawanej we Francji w latach 1920 - 1940*. Około 150 tytułów wychodzących w dwudziestu ośrodkach ukazywało się asynchronicznie w porównaniu do rozmieszczenia Polonii w poszczególnych rejonach Francji. Na przykład w okręgu paryskim wychodziło aż około 100 tytułów (poza kilkoma tytułami — efemerycznymi); na północnym wschodzie, w dużym skupisku (15% ogółu) nie było żadnej prasy; natomiast najstarsze i najpoczytniejsze pisma ukazywały się w dwóch departamentach północnej Francji (37 tytułów, a wśród nich 3 długowieczne a 2 najbardziej poszukiwane przez czytelników dzienniki i kilka pism).

W trzecim dniu konferencji została urządzona wzorcowa wycieczka, prowadzona również w języku francuskim przez dra Jerzego Dzieciuchowicza. Zapoznaliśmy się z planami i mapami rozwoju przestrzenno-demograficzno-urbanistycznego Łodzi od czasu jej powstania w XIV w. a następnie z rozwojem tego miasta w XIX w. W latach 1870 - 1910 miał miejsce 8-krotny wzrost zaludnienia. Te informacje zostały zilustrowane przykładami miejskiej zabudowy oraz zakładów przemysłowych w poszczególnych rejonach miasta. Łódź dzisiejsza natomiast, zarówno przemysł jak i ludzie, przenosi się poza dawny obszar miejski.

Konferencja naukowa w Łodzi była ze wszech miar udana, dowiodła ona, iż w dobie długiego oczekiwania na rezultaty badań naukowych ze względu na opóźnienia wydawnictw, szybkie powielenie referatów oraz dyskusja w gronie specjalistów dają możliwość szybkiego zapoznania się z wynikami najnowszych prac. Szczególnie płodna była tematyka konferencji. Pozwoli ona bowiem na ustalanie lepszych narzędzi badawczych z punktu widzenia problematyki rozmieszczenia Polonii we Francji w wielu aspektach nie tylko demograficznym, ale i społecznym i kulturalnym. Organizatorzy sesji zaznajomili nas również ze swoim zamiarem sporządzenia *Atlasu Polonii francuskiej*. W dyskusji nad tym tematem zebrani wyrazili zgodę na współpracę i poszerzyli znacznie zakres planowanej tematyki o mapy szczegółowe. Udział w niej wzięli również pracownicy naszego Zakładu; dr Piotr Kraszewski i mgr Wiesław Kaczmarek.

Maria Barbara Topolska

